

je podle něho pouze řadou domněnek a snah určených k ospravedlnění dogmatu, aniž by přitom byla zanedbána jakákoli věc. Origenés, jenž často mluvil o chápání, vnímání a rozjímání (comprendre, voir, contempler), nikdy podle jeho přesvědčení nezapomínal na cíl, jímž je nevysslovitelná jednota a dokonalá intuice, a proto prý jeho intelektualismus není racionalismem (str. 89 n.).

V podstatě kompromisní stanovisko nacházíme v knize, kterou o Origenovi uveřejnil roku 1948 J. Daniélou. V jeho pojetí se u Origena uplatňují dva aspekty, které prý vytvářejí pravého teologa: úsilí o systematizaci a zároveň odmítavé stanovisko k deformování zjevené pravdy za tím účelem, aby se přizpůsobila požadavkům systému, z čehož tedy vyplývá akceptování určité inkoherece (str. 91–94). J. Daniélou se pak stal vzorem dalším origenovským badatelům, kteří se — jako W. Jaeger, J. H. Waszink, V. E. Hasler, H. T. Kerr, Marguerite Harl aj. (str. 94–98) — snaží překlenout jednostranná řešení zprostředkujícími hledisky, ale pořád zde zůstává postulátem „sledovat Origena při práci“, tj. jednotlivá origenovská díla interpretovat pouze z jejich vnitřní textové souvislosti (textimmanent) a nevyoházet hned z celkového Origenova hodnocení (str. 99–102).

Bernerův přehled různých studijních přístupů k Origenovi, doplněný ještě dalšími dvěma exkursy — o překladech a výkladech spisu *De principiis* (str. 63–67) a o církevních výkladech Origena (str. 84–87) — a opatřený přípojenými poznámkami (str. 103–125), nepochybně svědčí o prohlubování analýzy a upřesňování interpretace jednotlivých Origenových míst, a právě tato tendence bude zřejmě v míře ještě zesílené pokračovat (str. 102). Přesto však Bernerova knížka, aniž si to sám její autor přeje, především ukazuje, jak se teologové a idealističtí filozofové při řešení dané problematiky veelku stále točí v jakémsi bludném kruhu a jak se — ostatně již od starověku — jako klíčová znovu a znovu vrací otázka, zda a jak dalece se Origenés vzdálil od oficiálního církevního učení (str. 86). Církevní vztah k Origenovi se však v podstatě chápe nedialekticky, poněvadž se náležitě nepřihlíží k postupnému formování křesťanské teologie v rámci celého historického procesu, v němž se utvářela církevní dogmatika, takže mnohé difference mezi Origenem a oficiálním církevním učením vznikly teprve v době, kdy již církev přesně vymezeným vyznáním víry zúžila svým teologům prostor ke spekulacím.

Josef Češka

Richard Klein: *Die Romrede des Aelius Aristides, Einführung*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1981, stran VIII + 176.

O Chvalořeči na Řím, sepsané Ailiem Aristeidem, nebylo v novodobé klasické filologii dlouho valné mínění. Jako u jiných rétorických výtvorů tohoto význačného představitele druhé sofistiky se na ní cenila pečlivá stylistická stránka a čistá attičtina, ale její obsah vzbuzoval zájem namnoze jen potud, že se zkoumalo, z jakých předloh Aristeides vycházel. Teprve historikové začali přes zjevnou idealizaci Aristeidova výkladu pracovat s Chvalořečí na Řím jako s hodnotným pramenem k objektivnímu poznání ne-li politických poměrů, tedy alespoň názorů o nich uprostřed II. století n. l. (o různých řešení dané problematiky viz str. 160–172). V Chvalořeči se pochopitelně neodrážejí názory, jež bychom mohli pokládat za obecně rozšířené ve společenském vědomí všeho obyvatelstva římské říše, ale i to stačí, že poznáváme — třeba v ideализované podobě —, jak se uprostřed II. století n. l. na římskou vládu a na římský mír dívali příslušníci horních městských vrstev.

R. Klein přistupuje k problematice Aristeidovy Chvalořeči na Řím (v Dindorfově vydání publikované pod číslem XIV, v Keilově pod číslem XXVI) z historického hlediska. Proto nejdříve pojednává o urbanizaci římské říše v jejím historickém vývoji, přičemž se zabývá politickým a právním postavením měst (str. 2–24), městy jako středisky sociálního a společenského života (str. 24–51) a vnitřními městskými poměry, speciálně ve II. století n. l. (str. 51–70). Autorův zájem, v němž kupodivu v pozadí zůstávají poměry hospodářské, se ovšem soustřeďuje především na řecká

města. Sleduje jejich přechod z helénistického světa do rámce římského imperia, na jehož počátku se římské úřady snažily autonomii „svobodných“ měst, podržujících mimo jiné znaky samostatnosti také mincovní a asylní právo, respektovat i tak, že „magistratus cum imperio“ do nich vstupoval, aniž před ním byly neseny „fascēs“ (str. 7). Přes různé statutární stupně svých *poleis* se totiž Řekové jakožto římské „foederati“ necítili pod římskou suverenitou formálně římskými poddanými, mnohým městům byla zaručena „libertas et immunitas“ (str. 7 a 9 n.), v rámci římské říše — zejména v císařské době — se obecně počítována větší bezpečnost (str. 16 n.) a postupné změny směřující k odstraňování dřívějších místních výsad (str. 21—24) nacházely vyvážení ve štedrém udělování římského občanství (str. 57) a v celkovém nivelizačním procesu, který probíhal ve stále větší diferenciaci osobně svobodných lidí na „honestiores“ a „humiliores“ (str. 25 n.; srov. též str. 68 n.).

Při hodnocení sociálních a lidských svazků mezi pány a otroky si R. Klein společenský vývoj neuměrně idealizuje, když dospívá k závěru (str. 33), že v římské císařské době již prakticky neexistovala nepřetržitá antagonistická třídní společnost, sestávající z otroků a otrokářů („Da die engen sozialen und menschlichen Bindungen zwischen Herren und Sklaven nicht selten auch nach der Freilassung bestehen blieben und sogar Fälle von reichen Sklaven bekannt sind, die ihrerseits Sklavenbesitzer großen Stils waren, läßt sich die These von einer durchgehenden antagonistischen Klassengesellschaft, bestehend aus Sklaven und Sklavenhaltern, in der Kaiserzeit nicht aufrechterhalten“). A odvolává-li se přitom (v pozn. 67 na str. 33) mimo jiné prameny především na Seneku (Epist. 47; De benef. III. 17—18), je přinejmenším podivné, že ignoruje staré římské přísloví „Quot servi, tot hostes“, konkrétně uváděné Senekou (Epist. 47,5) a Festem (s. v. Quot servi).

Jinak se Klein snaží podat věrný obraz veřejného života v městech, ovšem pozitivisticky tak, jak jej známe od antických autorů, u nichž patřilo k vrcholům lidskosti, když se s otroky jednalo přátelsky (srov. Seneca, Epist. 47,1). Principiálně bychom mu tedy mohli vytknout zkreslený až falzifikující pohled, kdyby si sám se zřetelem k vlastním metodologickému hledisku neuvědomoval jednostrannost obsaženou ve svých pramenných předlohách z císařské doby. „War in den Rhetorenschulen“, čteme na str. 39, „die Sprachbeherrschung das wesentliche Ziel, die man in blutleeren Deklamationen über völlig lebensfremde Fälle an attischen Vorbildern übte, so beschränkte sich die Philosophie auf die Lektüre der Klassiker und auf lebensferne historische wie moralische Themen und klammerte die brennenden Probleme der Gegenwart, etwa die Sklaverei und die zunehmende Stände- und Klassenbildung oder den physikalisch-naturwissenschaftlichen Bereich, fast völlig aus, von der Behandlung aktueller politischer Fragen ganz zu schweigen“.

Alios Aristeides žil podle Kleina v letech 117—181 (str. 73 a 90) a jen zčásti v něm lze spatřovat pouhého rétora (str. 93), zejména uvážíme-li, že se sám spíše cítil filozofem (str. 94 n.). Jeho životu (str. 71—90) a dílu (str. 91—172) jsou sice v monografii vyhrazeny dvě třetiny celého jejího rozsahu, ale z toho pouhých šedesát stran (str. 113—172) připadá na téma uvedené v názvu knihy, tj. na Chvalořeč na Řím. Takovéto rozdělení látky je však spíše předností než nedostatkem spisu, jež jeho autor pojal jako důkladný úvod (Einführung) do studia a ke správnému pochopení celé problematiky.

Proto Klein do svého výkladu zařadil dva instruktivní přehledy — na str. 104—108 výčet všech více než padesáti dochovaných Aristeidových děl s připojenou kapitolou o edicích a překladech (str. 108—112) a na str. 113 n. osnovu Chvalořeči na Řím. Do rámce oddílu věnovaného této chvalořeči je mimoto věleněna kapitola o řecké rétorické tradici (str. 114—128) časově vycházející od Isokrata (str. 114) a pokračující přes Dióna Chrystostoma z Prúsy (str. 121) až k rétoru Menandrovi ze III. stol. n. l. (str. 115). Ve zmíněné kapitole se ovšem náležitě přihlíží také k filozofickohistorické koncepci Polybia (str. 117—119), Panaitia a Poseidónia (str. 119 n.), Dionysia z Hali-karnassu (str. 126 n.) a zvláště pak Plutarcha (str. 123—125).

Po všech těchto, mohli bychom říci, průpravných studiích následuje obsah Aristeidovy rozebírané řeči s uvedením jejích hlavních myšlenek (str. 128—136) a politické pozadí řeči (str. 136—160). Těžšíště tu spočívá v říšské správě a občanskoprávní politice (str. 131—134), načež se do popředí dostávají otázky ofenzivní a defenzivní římské zahraniční politiky (str. 138—146). Hadrianem zavedený nový systém doplňování římského vojska (str. 146—151), cíle a metody hadrianovské limitní politiky (Grenzpolitik), mající říši zaručit mír (str. 151—154), vojenský řád (str. 154—156) a posléze

centrum celé říšské správy a moci, císařský dvůr v Římě (str. 156 n.). Jako významný faktor pro správné pochopení Aristeidovy Chvalořeči na Řím uvádí Klein (str. 147) také Hadrianovu zálibu pro všechno řecké, což zanechalo své dědictví i za vlády Antonína Pia, pokračovatele v defenzivní zahraniční politice svého adoptivního otce (str. 148 n.).

Mezi vládními činiteli neexistovala ovšem po Hadrianově smrti názorová jednotka, a proto se Aristeides neboli — jak latinsky znělo jeho jméno poté, co spolu se svým otcem naby, patrně roku 123 n. l., římského občanství (str. 73) — Publius Aelius Aristides chopil příležitosti, aby ve své nejproslulejší řeči, kterou na jaře roku 143 (srov. str. 77) proslovil v Římě před Antoninem Piem, ujistil císaře i jeho nejlivnější rádce loajalitou římsky ctičících Řeků, pochopitelně z nejvyšších společenských vrstev, a aby vzdal hold tehdejší vládní mírové politice (str. 150).

R. Klein ve své instruktivní a vysoce odborně fundované publikaci jasně ukazuje, že si Aristeides ze všeho nejméně přál nějakou změnu poměrů, které mu jako příslušníku zámožné společenské vrstvy plně vyhovovaly a za něž se cítil — jakoby mluvčí všech říšských obyvatel — povinen vzdát císaři ze srdce díky a podporu proti kritikům jeho politiky (str. 153). Z tohoto hlediska také Klein přesvědčivě vysvětluje, proč Aristeides ve své Chvalořeči na Řím, editory rozdělené do 109 paragrafů, věnuje tolik místa (§ 72 — 89) římskému vojenství jakožto bezpečné ochraně říše i jejího vnitřního společenského uspořádání (str. 152 n.): „Bei aller Bewunderung, die Aristides gewöhnlich erfährt für seine eindrucksvolle Beschreibung der Mauern und Grenzanlagen, ist jedoch nicht zu übersehen, daß dies für ihn kein Selbstzweck ist. Es geht ihm nicht sosehr um das Aussehen, sondern um die Funktion dieser eindrucksvollen Monumente; denn sie reichen aus, „den ganzen Erdkreis zu schützen“ (§ 84). Ihnen und ihren Verteidigern ist es zu verdanken, so hält er es seinen Zuhörern vor, daß der Friede und das beneidenswerte Leben der Bewohner innerhalb dieses Reiches gesichert sind“.

Josef Češka

Výstava Pravěké zemědělství Znojemska v Nových Zámkách

Archeologické výzkumy pravěkých zemědělských kultur mají na Znojemsku bohatou tradici.

Ve dnech 15. října až 3. listopadu 1981 byla v rámci družebních styků mezi okresy Nové Zámky a Znojmo, a tedy i mezi okresními muzei uspořádána v Klubu mládeže v Nových Zámkách výstava o pravěkém zemědělství na Znojemsku. Připravili ji pracovníci Jihomoravského muzea ve Znojmě a katedry archeologie a muzeologie FF UJEP v Brně. Bylo v ní využito dokumentárního materiálu z výstavy O počátcích pravěkého zemědělství, která byla otevřena ve Znojmě v říjnu 1979. Vystaveny zde byly repliky známých nálezů ze Znojemska. Expozici obohatily zvláště originály ženské plastiky ze systematického výzkumu u Těšetic-Kyjovic, keramika kultury s lineární, vypíchanou a moravskou malovanou keramikou, dále nádoby z doby bronzové, železné a protohistorické. Na výstavě byla také umístěna kamenná, kostěná a parohová industrie, bronzové a železné nástroje. Návštěvníci měli možnost seznámit se prostřednictvím přehledných grafů se zemědělskou výrobou v jednotlivých údobích pravěku a protohistorie.

Vernisáže výstavy se zúčastnili zástupci Jihomoravského muzea ve Znojmě, katedry archeologie a muzeologie FF UJEP v Brně, představitelé stranických a správních orgánů okresu Nové Zámky a pracovníci novozámeckého muzea. Výstava se setkala s velkým zájmem u široké veřejnosti (tab. XXVII : 1).

Expozice Pravěké zemědělství Znojemska byla výsledkem úzké spolupráce Jihomoravského muzea ve Znojmě s katedrou archeologie a muzeologie FF UJEP v Brně a na názorném příkladu dokumentovala kulturní styky mezi okresy Znojmo a Nové Zámky.

Jaromír Ko várník